

การพัฒนารูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ :
กรณีศึกษาเขตป่าสงวนแห่งชาติ ตำบลทุ่งพระยา อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

THE MODEL DEVELOPMENT OF PEOPLE PARTICIPATION IN
THE MANAGEMENT OF FORESTRY RESOURCE: A CASE STUDY OF
TAMBOL THUNGPRAYA NATIONAL PRESERVED FOREST AREA,
AMPHOE SANAMCHAIKHET, CHACHOENGSAO PROVINCE

ดวงส่องแสง แต้เฮง

หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเพื่อการพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาบริบทชุมชนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ 2) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ 3) เพื่อพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ การวิจัยครั้งนี้มี 3 ขั้นตอน โดยขั้นตอนที่ 1 เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 คน ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เป้าหมาย 19 หมู่บ้าน ขั้นตอนที่ 2 เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ดำเนินการปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR) ที่เน้นการจัดการความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย มีส่วนร่วม และขั้นตอนที่ 3 ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาสร้างรูปแบบและประเมินรูปแบบ ผลการวิจัยพบว่า:

1. บริบทชุมชน ประชาชนส่วนใหญ่ย้ายถิ่นฐานมาจากภาคอีสาน อยู่รวมกลุ่มกันแบบเครือญาติ มีเอกลักษณ์โดดเด่นด้านภาษา ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อ

2. สภาพปัญหาป่าไม้เขตป่าสงวนแห่งชาติ ตำบลทุ่งพระยา มีการตัดไม้ทำลายป่าเกิดจากความต้องการพื้นที่ทางการเกษตร การเผาป่าเพื่อล่าสัตว์ และไฟป่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ประชาชนขาดการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่า ท้องถิ่นและภาครัฐขาดงบประมาณสนับสนุน

3. รูปแบบกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ประกอบด้วย 5 มิติ ได้แก่ มิติที่ 1 การทำงานแบบ 3 ประสาน ประกอบด้วย นักวิชาการ ชุมชนท้องถิ่น เจ้าหน้าที่รัฐ มิติที่ 2 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ มิติที่ 3 การริเริ่มให้เกิดโครงการปฏิบัติจริง มิติที่ 4 การพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม มิติที่ 5 การพัฒนาให้เกิดสถาบันในชุมชน และองค์ประกอบของรูปแบบมี 7 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การค้นหาบุคคล/กลุ่มที่สนใจ 2) การจัดตั้งภาคร่วมพัฒนา 3) การวางแผน 4) การดำเนินโครงการ 5) การตัดสินใจ 6) การประเมินผล 7) การร่วมรับผลประโยชน์

คำสำคัญ : รูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน / การจัดการทรัพยากรป่าไม้

Abstract

The purposes of this research were: 1) to study a community context of the forestry resource. 2) to study problem circumstances in the management of the forestry resource. 3) to develop a model of people participation in the forestry resource management

There were 3 steps of doing this research which were: 1) the researcher collected quantitative data by using a questionnaire. The sample consisted of 400 persons from the target area comprised of 19 villages. 2) the researcher collected qualitative data. Apart from that, the researcher proceeded a participatory action research (PAR) focused on knowledge in forestry resource management, and 3) the researcher developed a model of people participation process on the forestry resource management based on the collected data.

The findings of this research revealed that:

1. Related to the community context, most people migrated from the north eastern part of Thailand. They live together as a cluster of families or relatives. Their distinguish identities were mainly in the aspect of language, local wisdom, tradition and belief.

2. Related to the problem circumstances of Tambol Thungpraya National Preserved Forest Area, there was deforestation which its causes were as follows: need for agricultural land, bush firing for hunting, including natural bush fire, lacking of people participation in the forestry management, and lacking of supporting budget from local and government agencies.

3. The model of the people participation in the management of forestry resource consisted of 5 aspects i.e. (1) coordinated working between three parties namely; academicians, people living in the community, and government officials (2) participation in learning activities (3) creation of practicum programs (4) economical, social and environmental development (5) development aiming at the creation of community institutes. and, the model also consisted of 7 factors comprised of: (1) looking for interested persons/groups (2) organizing of the participatory development alliance (3) planning (4) project proceeding (5) making decision (6) evaluation (7) sharing benefits.

Keywords: people participation model / forestry resource management

บทนำ

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญและยังเป็นฐานรองรับของชุมชนท้องถิ่นในการพึ่งพิงทรัพยากรในวิถีชีวิตการดำรงชีพ ประเทศไทยมีป่าไม้ทั้งประเภทที่ผลัดใบและป่าไม้ที่ไม่ผลัดใบตั้งแต่ป่าดงดิบ บนยอดดอยอินทนนท์ที่สูงที่สุดในประเทศไทยลงไปจนถึงป่าเบญจพรรณบริเวณที่ราบเชิงเขาเรื่อยลงไปจนถึงป่าชายหาดและป่าชายเลนตามริมฝั่งทะเลทางภาคใต้และภาคตะวันออกระบบนิเวศป่ามีความหลากหลายทั้งชนิดพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์เป็นแหล่งพักอาศัยของกิ้งก่า หอย ปู ปลา สัตว์สะเทินบก สัตว์เลื้อยคลาน นกและสัตว์เลื้อยลูกด้วยนมเป็นจำนวนมาก ทุกชีวิตทั้งพืชและสัตว์ที่อยู่ในป่าต่าง

มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด จึงถือได้ว่าป่าไม้เป็นระบบธรรมชาติอันสำคัญยิ่งต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมวลมนุษยชาติ (นิวัติ เรืองพาณิชย์, 2548; บัณฑูรย์ เศรษฐศิโรตม์ และคณะ, 2554)

สังคมมนุษย์ได้เปลี่ยนแปลงไปตามวิวัฒนาการของระบบเศรษฐกิจ สังคม (แผนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ถึงแผนพัฒนาฉบับที่ 6 ทำให้มีความต้องการหารายได้เข้าประเทศเพื่อนำมาเจือจุนในการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรมระบบผลิตเพื่อการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นที่ดินป่าไม้ และน้ำ กลายเป็นคุณค่าที่เรียกว่าทรัพยากรตามความหมายของเศรษฐศาสตร์ระบบกรรมสิทธิ์เอกชน (ผลพวงจากอดีตในการให้สัมปทานป่าไม้) จึงเข้ามาแทนที่ระบบกรรมสิทธิ์แบบดั้งเดิมที่อยู่บนรากฐานของสิทธิมนุษยชนภายใต้การมุ่งหาผลประโยชน์ทางทรัพยากรอันเป็นแหล่งรายได้ (สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2551; สันติ สุขสะอาด, 2552) ในปัจจุบันปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรได้เพิ่มความรุนแรงส่งผล คือ 1) ภาวะโลกร้อน ภูมิอากาศโลกเกิดการแปรปรวนทำให้เกิดภัยภัยแล้งในปีเดียวกันแผ่นดินกลายเป็นทะเลทรายมากขึ้น 2) การทำลายป่าเกิดวิกฤตทำให้ธรรมชาติแหล่งน้ำที่เคยอุดมสมบูรณ์เริ่มลดน้อยลง สาเหตุสำคัญมาจากการเร่งรัดพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบในภาพรวมขาดการวางแผนจัดการด้านต่างๆ อย่างพอเหมาะพอควรเป็นผลทำให้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดในปริมาณมากและเกินความสามารถที่ทรัพยากรจะฟื้นฟูตัวเองได้ ความเสื่อมโทรมจากทรัพยากรธรรมชาติจึงเกิดขึ้น (ลดาวลัย พวงจิต, 2554; กิตติชัย รัตนะ, 2555) ดังจะเห็นได้จากพื้นที่ป่าที่เหลือไม่สามารถซับน้ำฝนที่ตกหนักเกิดปรากฏการณ์น้ำท่วมฉับพลัน ยังส่งผลต่อความเสียหายเศรษฐกิจ บ้านเรือน (กรมส่งเสริมสุขภาพและสิ่งแวดล้อม, 2550) โดยพบว่าในปี 2553 ประสบภัยพิบัติมากกว่า 30 จังหวัด ในปี 2554 ประสบภัยพิบัติมากกว่า 62 จังหวัด (วารสารการจัดการป่าไม้, 2553) ส่งผลต่อการย้ายถิ่นฐานจากของชนเมืองกลับสู่ท้องถิ่นโดยต้องอาศัยทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน แหล่งน้ำเพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรม ตำบลทุ่งพระยา อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นชุมชนหนึ่งซึ่งอยู่ในพื้นที่ติดต่อกับเขตป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ปัจจุบันพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ จากการสำรวจข้อมูลด้วยแบบสอบถาม พบว่าประชาชนส่วนใหญ่ร้อยละ 66.50 ย้ายถิ่นฐานมาจากภาคอีสานตอนใต้ ได้แก่ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และกลุ่มนายทุนต่างจังหวัด มีการใช้ประโยชน์จากที่ดินรวมทั้งมีการถางป่าในอัตราที่สูงโดยเปลี่ยนจากที่ดินป่าไม้ไปใช้ที่ดินทางการเกษตรเพื่อเพิ่มผลผลิตปลูกมันสำปะหลัง ยางพารา ปาล์ม อีกทั้งยังมีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า มีการล่าสัตว์ของคนนอกและคนในพื้นที่ในแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติมีไฟป่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเกิดจากคนในพื้นที่ใกล้เคียงเผาแล้วลุกลามซึ่งในการนี้เจ้าหน้าที่รัฐ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ มีน้อยดูแลไม่ทั่วถึงและภาครัฐขาดงบประมาณสนับสนุน แนวทางการแก้ปัญหาดังกล่าวข้างต้นที่สำคัญประการหนึ่งจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน ที่อยู่ในทุ่งพระยามาแต่รุ่นแรก ๆ ซึ่งมีภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อและจิตสำนึกในการรักษาดูแลทรัพยากรป่าไม้ คือ ทุกคนทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องควรมีการกระตุ้น ปลุกจิตสำนึกหรือสร้างความตระหนักให้ประชาชนทั่วไปในเขตป่าสงวนแห่งชาติตำบลทุ่งพระยาเห็นความสำคัญของปัญหา พร้อมทั้งหาแนวทางร่วมกันหาแนวทางแก้ไข

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการพัฒนา รูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เพื่อเป็นการศึกษาและพัฒนาการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และนำรูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้เขตป่าสงวนแห่งชาติตำบลทุ่งพระยาไปใช้กับ

ท้องถิ่นอื่น ๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกับชุมชนในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ตำบลทุ่งพระยา จังหวัดฉะเชิงเทรา และมีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้
2. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้
3. เพื่อพัฒนารูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ประโยชน์ที่ได้รับ

ประโยชน์ทางตรง

1. ได้ทราบบริบทชุมชน สภาพปัญหา แนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการที่ส่งผลต่อการพัฒนารูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษาเขตป่าสงวนแห่งชาติ ตำบลทุ่งพระยา อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา
2. ได้รูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษาเขตป่าสงวนแห่งชาติ ตำบลทุ่งพระยา อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

ขอบเขตการวิจัย

ด้านพื้นที่การวิจัย ในการวิจัยได้คัดเลือกพื้นที่การศึกษา ได้แก่ ป่าสงวนที่อยู่ในชุมชนบริเวณอ่างเก็บน้ำคลองระบม ตำบลทุ่งพระยา อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา อันประกอบด้วยภูเขาที่สำคัญ ได้แก่ เขาชะระกำ เขาจุมหัก เขาทัพมอญ และเขาแปดวา ซึ่งมีลักษณะการทอดตัวเป็นแนวยาว 6 กิโลเมตร ขนานไปกับถนนสนามชัยเขต-คลองอุดม และบ้านท่าชีวิต ครอบคลุมพื้นที่หมู่ที่ 1 บ้านอ่างตะแบก หมู่ที่ 8 บ้านวังคู หมู่ที่ 6 บ้านท่าทองดำ และหมู่ที่ 16 บ้านท่าชีวิต (รายงานแผนพัฒนาหมู่บ้าน ปี 2553)

ด้านวิธีวิทยาการวิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยและพัฒนา ประกอบด้วย การวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษาข้อมูลภาคสนามใช้กระบวนการวิจัยชุมชนแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) และมีแนวทางในการดำเนินงานที่เน้นการบริหารจัดการที่พัฒนาขึ้นโดยชุมชนมีส่วนร่วม

ด้านประชากรการวิจัย ผู้วิจัยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนตำบลทุ่งพระยา จำนวน 19 หมู่บ้าน

ด้านระยะเวลาการวิจัย การวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ใช้เวลาในการวิจัยเก็บข้อมูลที่ค้นพบในช่วงระหว่างเดือนเมษายน 2556-เมษายน 2557

นิยามศัพท์เฉพาะ

การพัฒนารูปแบบ หมายถึง กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนตำบลทุ่งพระยาได้ผ่านการระดมความรู้ ความคิด ความเข้าใจที่ถูกต้องในการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อนำมาสังเคราะห์เป็นรูปแบบ ประกอบด้วย กฎระเบียบข้อบังคับ นโยบาย โครงการ กิจกรรม แนวทางการจัดการป่าไม้นำไปใช้เพื่อก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงและยั่งยืน

รูปแบบ หมายถึง กระบวนการทำกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ใน 5 มิติ ได้แก่ มิติที่ 1 การทำงานแบบ 3 ประสาน (การจัดการยุคใหม่) มิติที่ 2 การมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ มิติที่ 3 การริเริ่มให้มีกิจกรรมที่ปฏิบัติจริง มิติที่ 4 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม มิติที่ 5 การพัฒนาให้เกิดสถาบันในชุมชน

องค์ประกอบรูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ตำบลทุ่งพระยา มี 7 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การค้นหาบุคคล/กลุ่มคนที่สนใจ 2) การจัดตั้งภาคร่วมพัฒนา 3) การวางแผน 4) การดำเนินโครงการ 5) การตัดสินใจ 6) การประเมินผล 7) การร่วมรับผลประโยชน์

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนตำบลทุ่งพระยา ตั้งแต่เริ่มศึกษาบริบทชุมชน สภาพปัญหาโดยแนวคิดและเทคนิควิธีการนำสู่การปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยความร่วมมือของประชาชน ตลอดจนบุคคลที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย เริ่มคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจและเรียนรู้รับผิชอบ ผ่านกระบวนการด้านความคิด ทักษะคิด จิตสำนึก ผลักดันให้กระบวนการมีประโยชน์ต่อส่วนร่วม ได้แก่ 1) การปลูกจิตสำนึก สร้างความตระหนัก รักและหวงแหนป่าไม้ 2) การออก กฎ กติกา ข้อบังคับ บทลงโทษ (คณะกรรมการหมู่บ้านและประชนผู้ดูแล 3) การป้องกันไฟป่า (วิธีการป้องกัน/การทำแนวป้องกัน) 4) การทำแนวเขตอนุรักษ์สัตว์ป่า 5) การปลูกป่าทดแทน 6) การสร้างเครือข่ายองค์กรท้องถิ่นภาครัฐ 7) การอนุรักษ์และเสริมสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่น 8) การตั้งกองทุนหมู่บ้านในการดูแลรักษาป่า

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วยกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู การดูแลรักษา เพื่อก่อให้เกิดความสมดุลระบบนิเวศ ตลอดจนการประสานงานแบ่งปันผลประโยชน์การใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรม

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนโดยเริ่มต้นจากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และหลักการทางยุทธศาสตร์ ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ กระบวนการแนวคิดด้านการจัดการทรัพยากร แนวคิดด้านความรู้เชิงปฏิบัติการมีส่วนร่วม แนวคิดการสร้างรูปแบบ เมื่อศึกษากรอบแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นเพื่อทำการศึกษาภาคสนามในพื้นที่ เพื่อนำมาสังเคราะห์พัฒนารูปแบบและประเมินรูปแบบ ดังนี้

การวิจัยครั้งนี้ได้จัดกลุ่มความคิดในการวิจัยและพัฒนา ดังนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการศึกษาครั้งนี้เป็นประชากรในตำบลทุ่งพระยา อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา มี 19 หมู่บ้าน การเลือกประชากรและกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

การวิจัยเชิงปริมาณ ประชากร 19 หมู่บ้าน จำนวน 4,391ครัวเรือน จากการคำนวณโดยใช้สูตรของ Taro Yamane ใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple random sampling) ได้กลุ่มตัวอย่าง 364 คน

การวิจัยเชิงคุณภาพ แบ่งกลุ่มเป้าหมาย ออกเป็น 5 กลุ่ม คือ 1. หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ 2 คน 2. หน่วยงานท้องถิ่นของรัฐบาล ได้แก่ นายก อบต. ปลัด อบต. 2 คน 3. กลุ่มผู้นำชุมชน กำนันผู้ใหญ่บ้าน ตัวแทนชาวบ้าน 20 คน 4. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 6 คน 5. ผู้สนใจและจิตอาสา 10 คน รวมจำนวน 40 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเชิงปริมาณ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถามปลายปิด (ตอนที่ 1-3) และแบบสอบถามปลายเปิด (ตอนที่ 4) ดังนี้ ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทั่วไปของประชาชน จำนวน 13 ข้อ ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ จำนวน 5 ข้อ ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ จำนวน 7 ด้าน ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะ

การดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียและการสนทนากลุ่ม (focus group) กับกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการศึกษาข้อมูลภาคสนามใช้กระบวนการวิจัยชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยใช้แนวคิดชุมชนเป็นฐาน (Community based) ศึกษาปรากฏการณ์ทางบริบททางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมชุมชน (สุภางค์ จันทวานิช, 2554; เจริญ บุรีภักดี และคณะ, 2545) บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ผสมผสานความรู้ในปัจจุบัน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประสบการณ์และความคิดเห็น โดยยึดหลักการคิด การตัดสินใจ ร่วมเรียนรู้ร่วมรับผิดชอบร่วมกัน ตลอดจนร่วมตัดสินใจเพื่อนำไปใช้เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ทำให้เกิดความสำเร็จในการแก้ปัญหา

สรุปผลการวิจัย

การวิจัย การพัฒนารูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้กรณีศึกษา: เขตป่าสงวนแห่งชาติตำบลทุ่งพระยา สรุปผล ดังนี้

1. แนวทางการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย (modernization) ภายใต้แนวทางทุนนิยมที่เน้นภาคอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดภาวะหนี้สินต่างประเทศตลอดจนต้องพึ่งพาต่างประเทศเป็นหลัก และสังคมไทยกลายเป็นสังคมแห่งการบริโภค มุ่งความเจริญทางด้านวัตถุทำให้การพัฒนาส่งผลแบบกระจุกตัว เฉพาะบางพื้นที่บางชุมชนเกิดช่องว่างระหว่างคนจนและคนรวยมากขึ้น โดยเฉพาะสังคมไทยในชนบทต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการประกอบอาชีพแบบเพื่ออยู่เพื่อกิน มาเป็นเกษตรแผนใหม่แบบปลูกพืชเชิงเดี่ยวและการขยายการปลูกพืชพลังงาน เช่น ข้าวโพด ปาล์มน้ำมัน ที่ต้องใช้พื้นที่ทางการเกษตรมากขึ้น โดยเฉพาะทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น ป่าไม้ อากาศ แหล่งน้ำ แร่ธาตุ ซึ่งถูกนำมาใช้

อย่างฟูมเฟ้อ จนสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม และที่ดินทำกินปลูกอะไรไม่ค่อยได้ผล พบว่า การเสื่อมคุณภาพที่ดินทำกินเป็นปัญหาของคนจนไม่ใช่เฉพาะคนอีสานเท่านั้นที่ต้องการหาที่อยู่อาศัยและแหล่งทำมาหากิน ตำบลทุ่งพระยาในอดีตมีเพียง 4 หมู่บ้าน ปัจจุบันมีทั้งหมด 19 หมู่บ้าน มีจำนวน 4,391 ครัวเรือน มีประชากร 15,577 คน สภาพทางเศรษฐกิจมีรายได้เฉลี่ย 35,000 บาท/ปี ส่วนใหญ่มีฐานะยากจน และคนส่วนน้อยเท่านั้นที่มีฐานะดี ประชาชนในตำบลทุ่งพระยาส่วนใหญ่มีการอพยพย้ายถิ่นฐานมาจากภาคอีสาน เช่น จังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน 21-30 ปี โดยอยู่กันแบบเครือญาติ ผู้คนเหล่านี้มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น 1) ในด้านภูมิปัญญา (สมุนไพร, ยารักษาโรค, การทอไหม, เครื่องจักสาน) วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อ 2) คนส่วนใหญ่พูดภาษาลาวพวน ภาษาเขมร 3) แรงงานภาคเกษตรส่วนใหญ่เป็นชาวพม่าและเขมร (แสดงตามตาราง 1) ดังนี้

ตาราง 1 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ (n=400)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (คน)	ร้อยละ
อาชีพหลัก		
รับราชการ	25	6.25
การเกษตรกร (ปลูกมันสำปะหลัง)	220	55.00
เลี้ยงสัตว์	16	4.00
เก็บของป่า	7	1.75
ลูกจ้างโรงงาน	42	10.50
อื่นๆ (กรีดยางพารา)	90	22.50
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน		
1-3 คน	122	30.50
4-6 คน	227	56.75
7-9 คน	40	10.00
10 คนขึ้นไป	11	2.75
ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้		
น้อยกว่า 1 ปี	10	2.50
1-10 ปี	40	10.00
11-20 ปี	104	26.00
21-30 ปี	145	36.25
31-40 ปี	53	13.25
มากกว่า 40 ปีขึ้นไป	48	12.00

ตาราง 1 (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (คน)	ร้อยละ
รายได้เฉลี่ยต่อเดือน		
ต่ำกว่า 5,000 บาทต่อเดือน	123	30.75
5,001-10,000 บาทต่อเดือน	160	40.00
10,001-15,000 บาทต่อเดือน	69	17.25
15,001-20,000 บาทต่อเดือน	26	6.50
มากกว่า 20,001 บาทขึ้นไป	22	5.50
ภูมิลำเนา		
อยู่ที่ตำบลทุ่งพระยาตั้งแต่เกิด	134	33.50
ย้ายมาจากที่อื่น	266	66.50

ผู้วิจัยได้สังเกตและพูดคุยกับผู้นำชุมชน พบว่า ชาวบ้านเข้ามาอยู่ในพื้นที่ตำบลทุ่งพระยาด้วยเหตุผล ดังนี้ตำบลทุ่งพระยามีลักษณะเป็นพื้นที่ราบเชิงเขาสลับซับซ้อนกับภูเขาห่อหุ้มกันเป็นระยะมีทิวทัศน์สวยงาม ประกอบด้วย ภูเขาชะระกำ เขาหมอกหัก เขาทับมอญ เขาแปดวา และเขาที่เป็นป่าไม่มีลักษณะเป็นป่าเต็งรัง ประกอบด้วย ไม้نانาชนิด เป็นต้นว่า ไม้มะค่า ไม้สัก ไม้ประดู่ ยางนา ไม้กันเกรา และมีของป่ารวมทั้งสัตว์หลายชนิด และนกนานาพันธุ์ เป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ มีแหล่งเก็บน้ำแควระบม ที่ครอบคลุมพื้นที่ 4 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 อ่างตะแบก หมู่ที่ 6 บ้านท่าทองดำ หมู่ที่ 8 วังคู และหมู่ที่ 16 บ้านท่าชีวิต มีความอุดมสมบูรณ์ของดิน ที่ส่งผลและเหมาะแก่การเพาะปลูกพืชไร่ เป็นต้นว่า มันสำปะหลัง ปาล์ม ยูคาลิปตัสมีจุดยุทธศาสตร์ คือ ถนนเส้น 304 ทางด้านการคมนาคมขนส่ง มีแหล่งโรงงานโรจนะ เชื่อมโยงกับหลายตำบล ทำให้เกิดความเจริญ พร้อมทั้งมีระบบสาธารณสุขเป็นเหตุให้กลุ่มนายทุนเข้ามาครอบครองพื้นที่ ทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านแต่เดิมเป็นเจ้าของที่แต่ต้องกลับกลายเป็นลูกจ้างดูแลพื้นที่ให้กับกลุ่มนายทุน ผลกระทบตั้งแต่ 2540 จนถึงปัจจุบัน คือพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ตำบลทุ่งพระยามีลักษณะเสื่อมโทรมและอยู่ระหว่างการฟื้นฟู

2. การศึกษาสภาพปัญหาในการจัดการป่าไม้ของตำบลทุ่งพระยา โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญและผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย พบว่า ในอดีตประชาชนยังขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ปัญหาการเกิดไฟป่าเกิดจากการเผาป่าเพื่อใช้พื้นที่ทางการเกษตร รองลงมาเป็นการเผาจากพื้นที่ใกล้เคียงแล้วลุกลาม หน่วยงานท้องถิ่น ผู้นำที่เป็นทางการไม่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ (แสดงตามตาราง 2) ดังนี้

ตาราง 2 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ (n=400)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน(คน)	ร้อยละ
ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตป่าสงวนตำบลทุ่งพระยา		
ประชาชนยังขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้	179	44.75
ประชาชนจากพื้นที่อื่นเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าไม้	52	13.00
ประชาชนบุกรุกพื้นที่ป่าใช้ในการเกษตรมากขึ้น	58	14.50
ประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องและเพียงพอในการดูแลรักษาป่า	111	27.75
ปัญหาการเกิดไฟป่าเกิดจากสาเหตุใด		
เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ	39	9.75
เกิดจากการจุดไฟเพื่อเก็บของป่าและล่าสัตว์	96	24.00
เกิดจากการเผาป่าเพื่อใช้พื้นที่ทางการเกษตร	182	45.50
เกิดจากพื้นที่ใกล้เคียงมีการเผาแล้วลุกลาม	83	20.75
หน่วยงานหรือบุคคลใดที่ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าไม้เขตป่าสงวนตำบลทุ่งพระยา		
หน่วยงานภาครัฐ	80	20.00
เจ้าหน้าที่ป่าไม้	82	20.50
หน่วยงานท้องถิ่น/ผู้นำที่เป็นทางการ	127	31.75
ประชาชนในท้องถิ่น	111	27.75
แนวทางใดที่สามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาการจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้		
หน่วยงานภาครัฐ/เอกชน/ชุมชนประสานงานและมีบุคลากรให้ความรู้	101	25.25
จัดเวทีชาวบ้าน จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อหาแนวทางร่วมกัน	52	13.00
ปลูกป่าทดแทน	87	21.75
ทำป้ายประกาศ กฎ ระเบียบและประชาสัมพันธ์	56	14.00
ปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนช่วยกันป้องกันดูแลการบุกรุกทำลายป่า	104	26.00
เหตุผลที่ทำให้ท่านมีส่วนร่วมในครั้งนี้ข้อใดสำคัญที่สุด		
ผลประโยชน์ที่ครอบครัวท่านจะได้รับ	58	14.50
ผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับ	219	54.75
มีความสนใจต่อกิจกรรมนี้อยู่แล้ว	58	14.50
มีความเกรงใจในผู้นำหมู่บ้าน	36	9.00
มีจิตอาสา/มาด้วยความสมัครใจ	29	7.25

3. แนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตำบลทุ่งพระยา ด้านที่ประชาชนให้ความสำคัญมากที่สุด คือ

3.1 การวางแผนการจัดการป่าไม้ เช่น การเข้าร่วมการประชุม และการเข้าร่วมศึกษาสภาพปัญหา

3.2 การเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการปลูกจิตสำนึก รัก ห่วงแหนป่าไม้ กิจกรรมการบำรุงรักษาป่าไม้ คือการปลูกป่าทดแทนหรือการฟื้นฟูสภาพป่าไม้และการป้องกันไฟป่า ด้วยการกำจัดวัชพืชเพื่อลดปริมาณสิ่งที่จะมีโอกาเป็นเชื้อเพลิงและการกำหนดมาตรการเข้าไปทำลายหรือบุกรุกป่าไม้

3.3 การประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ เป็นต้นว่า การประสานงานกับหน่วยงานราชการ หน่วยงานในท้องถิ่น และองค์กรเอกชน

3.4 การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าไม้ประชาชนที่สำคัญประการหนึ่งคือ การร่วมรับผลประโยชน์จากป่า เช่น การเก็บหาของป่า การใช้ไม้เป็นไม้ใช้สอย การใช้ป่าเป็นแหล่งอาหาร การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การนำสมุนไพรมาเป็นยารักษาโรค การใช้พื้นที่ป่าทำกิจกรรม หรือแหล่งศึกษาดูงานเชิงระบบนิเวศน์ สิ่งที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกขั้นตอนของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตั้งแต่การวางแผน การดำเนินการ การตัดสินใจ การติดตามผล ไปจนถึงการร่วมรับผลประโยชน์

3.5 การพัฒนาป่าเป็นป่าชุมชน และการสร้างองค์กรเครือข่าย ตลอดจนการจัดทำธนาคารต้นไม้ในชุมชน (แสดงตามตาราง 3) ดังนี้

ตาราง 3 ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ค่าเฉลี่ยระดับการมีส่วนร่วม ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับความสอดคล้องด้านการเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมการบำรุงรักษาป่าไม้

กิจกรรม	n = 400			
	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	อันดับที่
2. การเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมการบำรุงรักษาป่าไม้				
1. การปลูกป่าทดแทนเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าไม้	3.57	1.14	มาก	1
2. การป้องกันไฟป่าเป็นต้นว่าการกำจัดวัชพืชเพื่อลดปริมาณสิ่งที่มีโอกาสจะเป็นเชื้อเพลิง	3.41	1.15	มาก	2
3. การดับไฟป่า	3.28	1.16	ปานกลาง	5
4. การกำหนดกฎระเบียบและการใช้ประโยชน์จากป่าไม้	3.26	1.07	ปานกลาง	6
5. การกำหนดมาตรการเพื่อมิให้คนเข้าไปทำลายหรือบุกรุกป่าไม้	3.40	1.16	ปานกลาง	3
6. การจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชน	3.23	1.10	ปานกลาง	7
7. การลาดตระเวนดูแลป่าไม้ในชุมชน	3.02	1.11	ปานกลาง	9
8. การเสียสละเวลาและแรงงานเพื่อจัดการทรัพยากรป่าไม้	2.96	1.00	ปานกลาง	10
9. การบริจาคทุนทรัพย์เพื่อจัดการทรัพยากรป่าไม้	2.73	1.07	ปานกลาง	12

ตาราง 3 (ต่อ)

กิจกรรม	n = 400			
	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	อันดับที่
10. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นต้นว่าพิธีบวชป่าทอดผ้าป่าต้นไม้ ฯลฯ เป็นการป้องกันตัดไม้ทำลายป่า	2.81	1.11	ปานกลาง	11
11. การทำให้เกิดพลังสามัคคี เพื่อเกื้อกูลให้ชุมชนอนุรักษ์ป่าไม้	3.14	1.10	ปานกลาง	8
12. การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่เยาวชนโดยมุ่งให้มีความรักและความหวงแหนทรัพยากรป่าไม้	3.32	1.17	มาก	4
รวม	3.17	1.11	ปานกลาง	

การพัฒนารูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตำบลทุ่งพระยาสำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้

1) เวทีการระดมสมอง ผู้เข้าร่วมการประชุม ประกอบด้วย กลุ่มเป้าหมาย 5 กลุ่ม หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานท้องถิ่น กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และจิตอาสา ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมทำ ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีรายละเอียดดังนี้

1.1 ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในชุมชนทุ่งพระยา (อดีตก่อนปี 2504-2540) และ (ปี 2541-2556) เช่น ความอุดมสมบูรณ์ สภาพดิน สภาพอากาศ ความเจริญ ด้านประชากร ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ครอบครัว ความสัมพันธ์คนในชุมชน

1.2 การวิเคราะห์บริบทชุมชน (SWOT analysis) จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค

1.3 การวิเคราะห์ชุมชนด้วยผังชุมชน

2) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม PAR โดยผู้วิจัยได้มุ่งเน้นเป้าหมายและความสำคัญของปัญหา รวมทั้งกระบวนการวิจัย โดยให้ความสำคัญแก่ผู้เข้าร่วมทุกคน ทุกขั้นตอน มีรายละเอียด ดังนี้

2.1 การให้ความรู้โดยวิทยากร การชมวิดีโอทัศน์ด้านการจัดการป่าไม้ ประโยชน์ทางตรงทางอ้อมของทรัพยากรป่าไม้ และภัยพิบัติที่เกิดจากการทำลายป่าไม้

2.2 การรับฟังแนวคิดของผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ในด้านเทคนิคการป้องกันไฟป่า การอนุรักษ์ฟื้นฟู การออกกฎระเบียบ ข้อบังคับ บทลงโทษ ในการตัดไม้ทำลายป่า การกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกรักและหวงแหนป่าไม้ พร้อมทั้งการปลูกป่าทดแทน และการก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่า

2.3 การจัดการความรู้ด้วยผังก้างปลา พบว่าทำให้รู้ถึงปัญหา มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดองค์ความรู้ และการรับผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งทำให้ชุมชนเกิดความรักสามัคคี

3) การมีส่วนร่วมวางแผน กำหนดกิจกรรม วัน เวลา ปฏิบัติกิจกรรมร่วมกันของคนในตำบลทุ่งพระยา เป็นต้นว่า กิจกรรมการปลูกป่า พิธีการบวชป่า ซึ่งพบว่า หน่วยงานรัฐ หน่วยงานท้องถิ่น ผู้นำชุมชน พระ เยาวชน และชาวบ้านให้ความสนใจเข้าร่วมเป็นจำนวนมากและได้มีการแสดงความคิดเห็นร่วมกันว่าควรจะมีการขยายพื้นที่ปลูกป่าไปยังพื้นที่หมู่บ้านใกล้เคียง โดยมีการหมุนเวียนการบวชป่าไปตามพื้นที่ป่าที่ติดกับวัด โรงเรียน และหมู่บ้าน เป็นประจำปีละ 2 ครั้ง

การอภิปรายผล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลโดยการลงภาคสนาม โดยให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนแบบล่างขึ้นบน (Bottom-up planning) ซึ่งจะเป็นการสร้างให้บุคคลที่เกี่ยวข้องทุกคนมีอำนาจในการตัดสินใจ และมีส่วนร่วมมากกว่าการวางแผนแบบบนลงล่าง (Top-down planning) ผ่านเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีรายละเอียด ดังนี้

1. เวทีการระดมสมอง มีการดำเนินการ ดังนี้

1.1 การวิเคราะห์บริบทชุมชน ตำบลทุ่งพระยา จากการวิเคราะห์ SWOT ในการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค เพื่อศึกษาสภาพปัญหา ผลการวิจัยพบว่า จุดแข็งมาจากผู้นำชุมชนท้องถิ่น คนในชุมชนมีศักยภาพ มีความเข้มแข็ง จุดอ่อนมาจากคนภายนอก กลุ่มนายทุน โอกาสการขยายเป็นป่าชุมชนโดยประชาชนเป็นผู้ดูแล อุปสรรค การเกิดไฟป่า ภาครัฐขาดงบประมาณสนับสนุน สอดคล้องกับงานวิจัยของวรรณเพ็ญ เกิดสุวรรณ (2549) ซึ่งได้ศึกษาการพัฒนา รูปแบบการจัดการการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าแบบมีส่วนร่วมระหว่างรัฐกับชุมชน และสอดคล้องกับงานวิจัยของเพ็ญศรี ม้าแก้ว (2556) ซึ่งได้ศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนมูล องค์ความรู้ที่ทำให้ความร่วมมือร่วมใจส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้พบว่า ประชาชนหรือบุคคลในชุมชนควรมีการจัดการทรัพยากรด้วยตนเองโดยมีรัฐให้การสนับสนุนด้านของงบประมาณให้คำปรึกษา สิ่งสำคัญอย่างยิ่งประชาชนต้องมีการออก กฎระเบียบ ข้อบังคับ ในการดูแลรักษาป่าและมีคณะกรรมการหมู่บ้านร่วมดำเนินการด้วย

1.2 การสร้างผังชุมชนโดยถ่ายทอดจากภาพวาดของผู้นำชุมชนในแต่ละหมู่มีการระบุตำแหน่ง ใส่อัตลักษณ์ แสดงให้เห็นความสามารถในการจดจำ การเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาที่เกิดขึ้นในหมู่ของตนเองได้อย่างชัดเจนเปรียบเสมือนการเปิดประตูนำไปสู่ข้อมูลสอดคล้องกับปรีชา อุยตระกูล, นลินี กังศิริกุล (2547) ซึ่งได้ศึกษาการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เรียนและรู้จาก...วังน้ำเขียว ที่กล่าวถึงผังชุมชนเป็นกระบวนการที่ทำให้เห็นภาพของหมู่บ้าน และผู้วาดจะมีการเล่าเรื่องราวที่เปิดเผยได้ พร้อมทั้งประวัติเมื่อวาดตรงจุดที่มีความทรงจำถึงความสัมพันธ์ของเรื่องราวของคนภายในและคนนอกชุมชน

2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) การวิเคราะห์แนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตำบลทุ่งพระยา ซึ่งเป็นการวิจัยที่ให้ความสำคัญสัมพันธ์ของประชาชนในชุมชนโดยการสนทนากลุ่ม พบว่า ควรมีการร่วมกันศึกษาสถานการณ์ วิเคราะห์ปัญหา ตลอดจนแนวทางและวางแผนในการปฏิบัติการเพื่อการแก้ไขปัญหาให้ตรงกับสถานการณ์ และความต้องการของประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของจักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ (2556) พบว่าในการจัดการทรัพยากรป่าไม้นั้น ภูมิปัญญาชาวบ้าน การปฏิบัติตามผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน การอบรมสั่งสอนกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนจะถูกปรับเปลี่ยนตามบริบทชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ กาญจนา เกียรติมิตรณ์ (2546) ซึ่งพบว่าการจัดการป่าไม้ในชุมชน เน้นการใช้มุมมองหรือแนวคิดที่มีอยู่อย่างหลากหลายของบุคคลและกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ร่วมกัน โดยมีการประสานงานให้ความชัดเจนให้ทุกคนมีส่วนร่วมเป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ช่วยให้บุคคล องค์กร หรือชุมชน มีความสามารถในการจัดการร่วมกันจัดการทรัพยากรป่าไม้ซึ่งสอดคล้องกับ (Gibson, 1991; Hokanson, 1992) ที่ศึกษาพบว่า การเสริมพลังอำนาจทำให้บุคคลตระหนักรู้ในคุณค่าของตนเองและผู้อื่นนำไปสู่กระบวนการสร้างองค์ความรู้

2.1 การให้ความรู้โดยวิทยากร ซึ่งเป็นอีกหนึ่งช่องทางที่จะทำให้ผู้เข้าร่วมประชุมมีโลกทัศน์ที่กว้างขึ้นผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า มีกระแสดอรับจากผู้เข้าร่วมประชุมในเรื่องที่ยังไม่รู้อีกหลาย ๆ เรื่อง เป็นต้น ภาวะโลกร้อน ก๊าซเรือนกระจก วิกฤตการณ์เอลนีโญ-ลานีญา การเกิดไฟฟ้า พวกเขาสามารถโน้มน้าวให้ผู้เข้าร่วมประชุมเต็มใจปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับ จักรกฤษ พุ่มไพศาลชัย (2552) และจัดกิจกรรมแก่ผู้เข้าร่วมประชุม ดังนี้

2.2 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้แสดงความคิดเห็นของประชาชนกับเจ้าหน้าที่รัฐ ข้อมูลที่ได้เป็นทั้งการเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรป่าไม้ เจ้าหน้าที่รัฐ ประชาชน ทักษะคิดและการรับรู้การมีปฏิสัมพันธ์โดยการเผชิญหน้ากันทำให้เกิดพลวัตของกลุ่ม (Group dynamic) เพื่อไปกระตุ้นความคิดเห็นและประสบการณ์ของคนในกลุ่มทำให้เกิดการเรียนรู้พฤติกรรมและลักษณะนิสัยร่วมกันและสามารถดำเนินการได้อย่างรวดเร็ว ประหยัดเวลาผลจากการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะทำให้เข้าใจเรื่องราวหรือเหตุการณ์ได้ง่าย (Popham, 1993: Witkin and Altschuld, 1995: นิศา ชูโต, 2540; สุรางค์ จันทวนิช, 2552)

2.3 การจัดการความรู้โดยใช้เทคนิคผังก้างปลา (Fishbone diagram) พบว่า ประชาชนได้รับรู้ถึงสภาพปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า และรู้จักแนวทาง วิธีการรักษาป่าไม้มากขึ้นทำให้ชุมชนในแต่ละหมู่บ้านเกิดความสามัคคีกัน นำไปสู่แนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน

3. การพัฒนารูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนตำบลทุ่งพระยา อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา การศึกษาค้นคว้าพบว่า การวิจัยมุ่งที่ชาวบ้าน ไม่ใช่มุ่งที่สมมุติฐานของผู้วิจัยหรือนักพัฒนา แต่แสดงว่าทั้ง 3 ฝ่าย ชาวบ้าน นักวิจัย นักพัฒนา ต่างก็มีบทบาทเท่าเทียมกันในการร่วมกันกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางของการปฏิบัติ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติ โดยให้คนในชุมชนได้ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมวิเคราะห์ สรุปผล ร่วมกันแก้ปัญหาและสร้างทางเลือกใหม่ให้แก่ชุมชนเป็นการสร้างคนด้วยการเน้น การยอมรับคนอื่นในลักษณะของกลุ่มของพวกเขา มากกว่าตนเอง คนเดียวผลการศึกษาค้นคว้า การพัฒนารูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการ ทรัพยากรป่าไม้ ตำบลทุ่งพระยา ต้องประกอบด้วย 5 มิติ ได้แก่ มิติที่ 1 การทำงานแบบ 3 ประสาน (การจัดการยุคใหม่) มิติที่ 2 การมีส่วนร่วมในการเรียน มิติที่ 3 การริเริ่มให้เกิดกิจกรรมและการปฏิบัติจริง มิติที่ 4 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และมิติที่ 5 การพัฒนาให้เกิดสถาบันในชุมชน

ด้านองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ผลการศึกษาค้นคว้าได้เรียงลำดับความสำคัญ ประกอบด้วย 1. การค้นหาบุคคล/กลุ่มผู้สนใจ 2. การจัดตั้งภาควิชา ร่วมพัฒนา 3. การวางแผน 4. การดำเนินโครงการ 5. การตัดสินใจ 6. การประเมินผล 7. การร่วมรับผลประโยชน์ ต้องเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกมิติโดยเฉพาะอย่างยิ่งการร่วมรับผลประโยชน์ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด จอห์น สจ๊วตมิลล์ (John Stuart Mill) ที่เน้นการสร้างประโยชน์สุขสูงสุดให้กับคนจำนวนมากที่สุด (กิริติ บุญเจือ, 2551)

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ควรมีการกระตุ้นส่งเสริมให้ประชาชนร่วมกันออกกฎ ระเบียบ ข้อบังคับและมีส่วนร่วมเสนอ

ร่างกฎหมายป่าไม้ในกรณีที่ปลูกไม้ในพื้นที่ของตนเองได้และให้ประชาชนสามารถตัดไม้ไปขายหรือนำมาใช้สอยในการปลูกบ้านได้โดยไม่ต้องรับอนุญาตจากทางราชการ

2. ส่งเสริมให้ประชาชนปลูกไม้เศรษฐกิจโดยการจัดแบบผสมผสาน การใช้ระบบวนเกษตร การปลูกไม้หลายประเภทในพื้นที่ของตนเองให้มากขึ้น เพราะช่วยป้องกันการป้องกันการตัดไม้ทำลายป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ส่งเสริมให้ประชาชนเลี้ยงสัตว์ป่าทำเป็นธุรกิจสร้างรายได้ และจะเป็นการลดการล่าสัตว์ในพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติ

4. รัฐบาลควรให้อำนาจแก่ประชาชนคณะกรรมการหมู่บ้าน และหน่วยงานท้องถิ่นบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ด้วยตนเองให้มากที่สุด ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้ประชาชนในพื้นที่ได้มีการแสดงออกถึงความใกล้ชิด ความผูกพัน และวิถีชีวิตของคนกับป่าได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

5. ควรมีการกระตุ้นส่งเสริมปราชญ์ชาวบ้านให้มีบทบาทในการเผยแพร่ความรู้ในเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้ผ่านช่องทางต่าง ๆ เป็นต้นว่า สื่อมวลชน สถาบันการศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานเอกชน

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. ควรเน้นการถ่ายทอดความรู้ในการอนุรักษ์ป่าไม้การสร้างความรักและหวงแหนป่าไม้ การส่งเสริมการปลูกป่าโดยการปลูกไม้มีมูลค่าสูงหรือไม้หายากเช่น ไม้พะยูน มะค่าสัก และควรสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าให้มาก

2. ส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตที่ได้จากป่า

3. การพัฒนาพื้นที่ป่าให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการปลูกป่าในพื้นที่บุกรุกโดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกป่าและช่วยการดูแลรักษาป่าให้มากขึ้น

2. ควรมีการศึกษาวิจัยที่เน้นการประยุกต์พุทธปรัชญาที่ในด้านของการอนุรักษ์ธรรมชาติ และการพัฒนาที่ยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา เกียรติมนต์รัตน์. (2546). ภูมิปัญญาในการทอผ้าพื้นเมืองเหนือ: รูปแบบของการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาอาชีวศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

กิตติชัย รัตนะ. (2555). คู่มือการจัดทำแผนปฏิบัติการฟื้นฟูผืนน้ำและทรัพยากรธรรมชาติโดยฐานชุมชน. ภาควิชาอนุรักษ์วิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

กীরติ บุญเจือ. (2551). คู่มือจริยศาสตร์ตามหลักสากล. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมและการพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม.

- กรมส่งเสริมสุขภาพและสิ่งแวดล้อม. (2550). **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภาคตะวันออก**. สำนักงานการจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้ มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน สถาบันวิจัยรุกขชาติ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- จักรกฤษณ์ พุ่มไพศาลชัย. (2552). **วิทยาการกระบวนการ**. กรุงเทพฯ: มีเดียการพิมพ์.
- จักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ. (2556). **รายงานการวิจัย การพัฒนารูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษา บ้านทาป่าเปา ตำบลท่าปลาอุด อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน**. มหาวิทยาลัยแม่โจ้ วารสารการวิจัยและพัฒนา มจร. 36(2)56.
- เจดีย์ บุรีภักดี และคณะ. (2545). **การวิจัยชุมชน**. กรุงเทพฯ: สำนักมาตรฐานการศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย.
- นลินี กังศิริกุล และปรีชา อุตระกุล. (2547). **การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม: เรียนรู้จากวังน้ำเขียว**. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์.
- นิวัติ เรืองพานิช. (2548). **ป่าและการป่าไม้ในประเทศไทย**. ภาควิชาวิทยาป่าไม้. คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.
- นิตา ชูโต. (2540). **การวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพฯ: พี เอ็น การพิมพ์.
- บัณฑิตยเศรษฐศิริโรจน์ และคณะ. (2554). **แนวคิดและการพัฒนาของกลไกเรดด์และเรดด์พลัส**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว.
- เพ็ญประภา ม้าแก้ว. (2556). **การจัดการป่าชุมชนบ้านดอนมูล ตำบลเมืองชุม อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย**. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่. 5(6), 39-47.
- เพ็ญศรี ม้าแก้ว. (2556). **การจัดการป่าชุมชนบ้านดอนมูล ตำบลเมืองชุม อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย**. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่. 5(6)56 : 39-47.
- มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, กอบกุล ราชคร. (2550). **ร่าง พ.ร.บ. เครื่องมือเศรษฐศาสตร์ในการจัดการสิ่งแวดล้อม**. งานวิจัยนำเสนอ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- รายงานแผนพัฒนาหมู่บ้าน. (2553). **ตำบลทุ่งพระยา อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา**.
- ลดาวลย์ พวงจิตร. (2554). **การพัฒนาระดับการปล่อยก๊าซเรือนกระจกอ้างอิงตามกลไกเรดด์สำหรับประเทศไทย**. ชุดโครงการพัฒนาความรู้และยุทธศาสตร์ความตกลงพหุภาคีด้านสิ่งแวดล้อมและยุทธศาสตร์ลดโลกร้อน ระดับที่ 6.
- วารสารการจัดการป่าไม้. (2553). 4(8)76
- วรรณเพ็ญเกิดสุวรรณ. (2549). **การพัฒนารูปแบบการจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรแบบมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐกับชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านวังดู่ ตำบลทอนหงส์ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช**. วิทยานิพนธ์ สาขาวิทยาศาสตร์เพื่อพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. (2551). **หนึ่งทศวรรษรางวัลลูกโลกสีเขียว**. กรุงเทพฯ: การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย.
- สันติ สุขสะอาด. (2552). **วารสารการจัดการป่าไม้**. 3(6), 122-133.
- สุธาวัลย์ เสถียรไทย. (2554). **ภูมิปัญญาตะวันออก: ทางเลือกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุภางค์ จันทวานิช. (2552). **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (พิมพ์ครั้งที่ 17)**. กรุงเทพฯ: ด่านสุทธาการพิมพ์.
- _____. (2554). **การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ (พิมพ์ครั้งที่ 10)**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุกฤษณ์ปัทมานันท์. (2546). วิกฤตการณ์เศรษฐกิจ การปรับตัวของธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย.

กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Gibson, C.H. (1991). **A concept analysis of empowerment. Journal of advance nursing.** 16, 354-361.

Hokanson, H. (1992). **Empowerment in nursing education: a concept analysis and application to philosophy, learning and instructin.** Journal of advance nursing. 17, 610.

Popham, W. J. (1993). **Educational evaluation.** 3 th ed. MA: Allyn and Bacon.

Witkin, B.R. and J.W. Altschuld. (1995). **Planning and conducting needs assessments: apratica guide.** Thousand Oakes, CA, SAGE.